

מכשפים זכרים, ולא כשפי מכשפות נקבות].

ב-10 תניא: בן עזאי אומר: על כל משכב שכב, חוץ מן הקרקע, שמא תקרר, (33) ועל כל מושב שכב, חוץ מן הקורה, שמא תפול ממנה. (34)

בר קפרא היה מזבן מילי [עצות] בדינרי (36). ואלו היו עצותיו: עד רכפנת [בעוד שאתה רעב], אכול! שאם תשהה עד שתעבור ממך תאות האכילה, שוב לא יועיל לך המאכל. (37)

עד רצחית [בעוד שאתה צמא], שתני! (38)

עד דרתחא קדרך, שפוך — בעוד שקדרתך רותחת, שפוך אותה קודם שתצטנן], ומשל הוא, שכשאתה צריך לנקיך, אל תשהה אותם, אלא שפוך אותם מיד (39).

אמר שמואל: שינה בעמוד השחר מועילה לגוף, (35) כשם שמועילה אסטמא [פלדה] לפרזלא [לברזל], שטוב לצפות את כלי הברזל בפלדה כדי לחזקו.

וכן מועילה לגוף יציאה בעמוד השחר, כאסטמא לפרזלא!

השומע, ורק לשם כך נטל מהם תשלום.

37. הגר"א ביאר שהוא משל לעסק התורה, שבשעה שיש לך חשק ללמוד, אל תדחנו להתחילו מחר, כי הלימוד הוא כאוכל, שמעלתו כאשר הוא רעב, ואם דוחהו, הוא נחלש, ושוב אינו יכול לאכול אפילו כפי שרצה לאכול קודם לכן, וכמו שמצינו בירושלמי שהתורה אומרת "אם תעזבני יום, יומים אעזבך".

38. הגר"א ביאר שהוא משל לעסק המצוות, וכנ"ל בתורה.

39. רש"י. ותמה הגר"א שאין המשל דומה לנמשל, ופירש, שמאכל הניטל מקדרה בשעה שהיא רותחת, הריהו נשמר. אך אם מניח לקדירה לרתוח ואינו נוטל ממנה, נשפך חלקו לחוץ והולך לאבוד. וכן הוא בדמים שביד האדם, שכל עוד יש בידו מעות הרבה, תן מהן לעניים. כי מה שאתה נוטל מהן עתה, הרי הוא נשמר, אך אם אין אתה נותן מהן, הריהם הולכים לאבוד, כי כשם שהקדרה בעת רתיחתה אינה יכולה להכיל את מה שבתוכה, כן אין האדם יכול לשמר ממון שבידו.

33. היעב"ץ ביאר שכאן מדובר באופן שאין דבר מפסיק בינו לקרקע, ולכן יש חשש שיתקרר, ואילו מה שאמרו באבות [ו ה] "כך היא דרכה של תורה... ועל הארץ תישן" היינו באופן שיש בגד מפסיק בינו לקרקע, ורק אינו שוכב במטה נוחה. וכן מבואר בתוס' ר"ד [כ"ב נג] ע"ש.

34. רש"י, והגר"א כתב דהיינו אפילו בקורה רחבה, וכשמונחת במקום גבוה, כי כאשר בא פחד בלבו, השטן מתחיל לקטרג [ראה שבת לב א].

35. הערוך [אסטמה] הביא בשם רב האי גאון שמה ששינינו באבות [ג י] "שינה של שחרית מוציאה את האדם מן העולם", היינו כשמתאחר בשינת הבקר שהיא נעימה מאד, ויש חשש לביטול ק"ש ותורה, אך בעת עלות השחר עדיין מותר לישון.

אך במוסף הערוך ביאר שכוונת שמואל להשתנה בעמוד השחר [ומצינו בו גזרת לשון "שינה", במלכים ב, יח].

36. הגר"א ביאר שלא רצה ליטול שכר על לימוד תורה, ולכן התפרנס כיועץ בעניני דרך ארץ. ועוד, שרצה להחשיב את עצותיו בלב

אמר ליה רב ספרא: ליעול [יכנס] מר!

בתר דנפק רב ספרא, אמר ליה רבי אבא: עד כאן לא עיילת לשעיר [לארץ ישראל שיושבים אצלה בני שעיר⁽⁴³⁾], וכבר גמרת מילי דבני שעיר, ונוהג אתה בחוסר צניעות כמותם, [כי הפרסיים שישבו בינותם, צנועים היו בבית הכסא].

וכי לאו הכי תנן: מדורה היתה שם בבית המוקד שבמקדש, ובית הכסא של כבוד היה שם, וזה היה כבודו — אם מצאו אדם נעול, בידוע לו שיש שם אדם, ולא היה נכנס. ואם מצאו פתוח, בידוע לו שאין שם אדם, והריהו יכול להכנס. אלמא, לאו אורח ארעא הוא לדבר בבית הכסא, ולכך קבעו להם סימן זה, כדי שהיושב בפנים לא יצטרך להודיע בפיו על קיומו למי שבא להכנס אחריו, ואם כן היה לך לנחור כנגדי, כדי שאשמת ואלך לי, ולא לומר לי ליכנס

אם תשמע קרנא [קול קרן] קריא ברומי, שהוא סימן של סוחרי תאנים שמבקשים לקנות תאנים, ואתה בר מזובן תאני [בן של מוכר תאנים], ואביך אינו בבית, תאני דאבוך זבין! ותמכרם אפילו שלא מדעת אביך, כל עוד יש להן תובעים.⁽⁴⁰⁾

אמר להו אביי לרבנן: כי עיילתו בשבילי דמחוזא, למיפק ביה בשביל להפנות בחלקא [בשדה], לא תחזו [תביטו] לא להך גיסא, ולא להך גיסא, דלמא יתבי שם נשי ומתפנות, ולא אורח ארעא לאסתכולי בהו!

רב ספרא על לבית הכסא, ובבית הכסא שלהם לא היתה דלת,⁽⁴¹⁾ אלא מנהגם, שהרוצה ליכנס לשם, היה נוחר [משמיע קול שיעול], ואם היה אדם אחר בפנים, היה נוחר לו בחזרה [כי אין לדבר בבית הכסא⁽⁴²⁾], ומתוך כך היה יודע שלא להכנס.

אתא רבי אבא, ונחר ליה לרב ספרא אבבא.

עוד בבית הכסא אם יש לו צורך גדול יכול לדבר.

43. ע"פ באר שבע. והמהרש"א כתב, שנקט "שעיר", ולא "אדום", משום שכונתו לשד בית הכסא שדומה לשעיר. והתכוון לומר לו "גמרת מילי דשעיר" שנסתכנת בשד של בית הכסא, שמזיק למי שאינו צנוע בבית הכסא, ואינו חפץ בצניעות, בכדי שיוכל להזיק.

44. בסנהדרין [יט א] התקינו לנשים שיהיו מספרות יחד בבית הכסא, כדי שאיש הבא לשם ידע שיש אשה בפנים, ולא ישל באיסור יחוד, והוכיח מכך הפמ"ג [א"א ב] ששתי נשים נכנסות יחד לבית הכסא, אך היינו דוקא בשדה, כי כשהן בעיר, אין חשש יחוד.

40. ביאר הגר"א שהוא רמוז, כי אף אם אתה יודע לומר תורה משל עצמך, אמור תורה ששמעת מאביך. כי תאנים הם רמוז לתורה, וכמו שדרשו לעיל [נו א] מקרא "נוצר תאנה יאכל פריה".

41. כך משמע גם בסמוך, במעשה הפרסי שנכנס לרבי אלעזר ודחקו, [ורק בבית המוקד תקנו דלת נעולה]. אך הריטב"א נקט שהיתה שם דלת, ורב ספרא לא נעלה מפני חששו שמא יבא שם אדם שיכול להסתכן בהמתנתו עד שיפתח, וכדלהלן.

42. הרמב"ם [דעות ה ו] כתב שלא ידבר כשהוא נפנה, ואפילו לצורך גדול, ובכרכי יוסף כתב שמקורו מכאן, ובשערי תשובה כתב דהיינו דוקא בעת שהוא נפנה ממש, ואילו כל

עמך⁽⁴⁵⁾.

ורב ספרא שמהיר לומר לו "ליעול מר", הוא סבר, שרבי אבא מפורבן הוא אם לא יפנה מיד, ובאופן כזה מותר לדבר עמו אף מבית הכסא [וכן מותר שיכנס עמו יחד לשם].

דתניא: רבן שמעון בן גמליאל אומר: כשאדם צריך להפנות, ובכל זאת הוא משהה את נקביו ומחזירם לבטנו, אותו עמוד החוזר לגוף, מביא את האדם לידי הדרוקן [חולי הגורם שכרסו צבה].

וסילון של מי רגלים החוזר לגוף מחמת שמהה את עצמו מלהטילו, מביא את האדם לידי ירקון.

רבי אלעזר על לבית הכסא, אתא ההוא פרסאה, ודחיקה משם כדי שיצא. קם רבי אלעזר ונפק, אתא דרקונא [נחש], ושמטיה לכרכשיה [חלחולת] של אותו פרסי.

קרי עליה רבי אלעזר [ישעיה מג]: "ואתן אדם תחתיד", אל תיקרי "אדם" אלא "אדום", כי האדומי הזה ניתן במקומי למיתה.⁽⁴⁶⁾

מצינו שדוד אמר לשאול [שמואל א, כד י]: "הנה היום הזה ראו עיניך את אשר נתנך ה' היום בידי במערה, ואמר להרגך ותחם עליך, ואומר לא אשלח ידי באדני כי משיח ה' הוא".

דנה הגמרא: למה נאמר "ואמר להרגך"? הרי "ואמרתי להרגך" מיבעי ליה. וכן למה נאמר "ותחם עליך"? הרי "וחסתי עליך" מיבעי ליה.

אמר רבי אלעזר: אמר לו דוד לשאול: מן התורה, בן הריגה אתה. שהרי רודף אתה אחרי להרגני, והתורה אמרה "הבא להרגך השכם להרגו"⁽⁴⁷⁾, ונמצא שהקדוש ברוך הוא "אמר להרגך", אלא צניעות שהיתה בך, היא חסה עליך, והצילתך ממיתה,⁽⁴⁸⁾

45. רש"י [ד"ה ובית], והגר"א ציין לתמיד [כז ב] שם משמע שהכוונה להוכיח שאין לשני אנשים ליכנס יחד לבית הכסא, וכן נקטו הריטב"א והב"ח [ג ד"ה כתב בהגהת], ויתכן שרש"י סבר כי אילו היה מותר לדבר, לא היה צריך לנעול, וכיון שתקנו לנעול, בהכרח שחששו שמא היושב בפנים יענה בדיבור.

46. ראה בירושלמי [שבת פ"ו ה"ט] שרבי אלעזר התבונן שאין הקב"ה מייסרו לחנם, ולכן המתין לראות אם תצא תועלת מדחיקתו, ואכן ראה איך הנחש ממית את הפרסי שבא תחתיו.

47. בספר יד המלך [רוצח א יג] הוכיח מכאן כדעת הריב"ש [רלח, הובא במל"מ חובל ח ב] שמותר לנרדף להרוג את הרודף, ואינו צריך

לדקדק אם יכול להנצל ממנו כשיפגע באחד מאבריו בלבד, שהרי דוד יכל לברוח ולהנצל, ובכל זאת החשיב את שאול כרודף.

והנה הגרי"ז [רוצח שם] נקט שדמו של הרודף הותר לנרדף, כי אינו הורגו רק כדי להציל את עצמו, אלא כי "אין לו דם", ולדבריו מובן למה הזכיר דוד דוקא ש"הבא להרגך השכם להרגו", כי ידע ששאול לא יהרגנו בפועל [כמבואר בהערה 49], ואינו "רודף" שהותר דמו, אלא רק מצד שרצונו להרוג, ומפני כך לא היה דוד חייב להורגו, ויכל לוותר לו, וכדלהלן.

48. לכאורה תמוה, שהרי מצינו שם [שמואל א, כד ו] שדוד אמר לאנשיו "חלילה לי אם אעשה את הדבר הזה למשיח ה' לשלח ידי בו כי משיח

ועל כך נאמר "ותחס עליך"⁽⁴⁹⁾.

ומאי היא צניעותו של שאול? — דכתיב [שם ג] **ויבא אל גדרות הצאן על הדרך, ושם מערה, ויבא שאול להסך את רגליו**, והיינו שנכנס להפנות שם, משום צניעות, ואף שם נהג בצניעות, כמבואר בסמוך.

תנא: שאול נכנס לגדר לפניו מן גדר בגדרות הצאן, וכן נכנס במערה לפניו ממערה⁽⁵⁰⁾, והיא צניעות מעולה.

ומבאר הגמרא מהו "להסך את רגליו" [שנזכר בפסוק זה]?

אמר רבי אלעזר: מלמד שסך שאול את עצמו בבגדיו, כסוכה, מתוך צניעות שהיתה בו.⁽⁵¹⁾

עוד נאמר שם [פסוק ד]: **"ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול בלט"**.

אמר רבי יוסי ברבי חנינא: כל המבזה את הבגדים⁽⁵²⁾ לבסוף אינו נהנה מהם⁽⁵³⁾. שהרי

הערה 47

50. הגר"א ביאר שאחרי כל גדר היתה מערה. ובבבן יהוידע ביאר שדרשו כן מכפלות תיבת "ויבא".

51. בגבול בנימין כתב שעל ידי ששלש בגדיו יכל דוד לירות כנף מעילו, ולפיכך נענש שלא יועיל לו כסוי הבגדים, שהרי גלה מעט מכיסויו.

52. במדרש [שוחר טוב ז] מבואר שכרת לו כנף אחד מד' כנפות, ופסל טליתו לציצית, וראה בבבן יהוידע שזהו ביזוי מצוה, כי יכל לירות את הבגד שלא במקום הכנף, ולא לפוסלו. ובספר חסידים [תשעה] נקט שבשעה שעשה שאול צרכיו לא היה הבגד העליון עליו, ולכן יכל דוד לירות ממנו כנף, והחיד"א [ברית עולם] דקדק כדבריו מהלשון "המעיל אשר לשאול", דהיינו מעיל שלו אך אינו עליו. אולם הראב"ה [ברכות קסא] הוכיח משאול שמתר להכנס עם טלית מצויצת לבית הכסא, ונקט כפשוטו שכרת מבגדו כשהיה עליו.

53. במשנת רבי אהרן [ח"א נג] ביאר, כי אף שכוונת דוד היתה לטובה [שהרי הראהו את הכנף, והוכיח לו שלא הרגו כי רצונו בשלום],

ה' הוא", ומשמע שלא מחמת צניעותו חס עליו. ומסתבר שדבריו אלו נסוכו רק כלפי מה שהבטיחו ה' שיתן כל אויביו בידו לעשות בהם כרצונו [עיי"ש מצודות דוד פס' ד], אך מה שלא הרגו מצד חיוב הריגת הרודף, הוא מפני צניעות שראה בו, וכדלהלן.

49. לכאורה תמוה, שהרי אפילו אם הרודף הוא צדיק גמור, מצוה להורגו. וביאר בסמיכת חכמים שכוונת דוד למה שאמרו במגילה [יג ב] "בשכר צניעות שהיתה ברחל זכתה ויצא ממנה שאול, ובשכר צניעות שהיתה בשאול זכה ויצאת ממנו אסתר", וכיון שעדיין לא נולד ממנו הזרע שיוליד את אסתר, לא יכל להרגו, ולכן אמר לו ש"הצניעות" עצמה "חסה" עליו, [אך המהרש"א ביאר שאמר לשאול: אתה "חסת" על עצמך, שנצלת בצניעותך].

ונכדו היעב"ץ הוסיף שדוד ידע שלא יהרגו, כי כבר נמשח למלך על פי נביא, ובהכרח תתקיים מלכותו [ואף אם מעשה התלוי בבחירה מועיל לבטל בשורה שראה בחלום, נבואה אינה בטלה על ידו, ראה אור החיים בראשית לו כא].

ובברכת ראש כתב שמתוך צניעותו הבין כי אף שעתה רודפהו, לא יהרגו בפועל, ואם כן אינו בכלל דין "רודף", ואסור להרגו, וראה

דוד ביזה את בגדי שאול, ולבסוף נאמר בו [מלכים א, א א]: "והמלך דוד בא בימים, ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו." (54)

אמר לו דוד לשאול שרצה להרגו: "אם ה' הסיתך בי, ירח מנחה" — אם ה' גזר עלי עונש זה, אקריב לו מנחה, ותהיה לו לריח ניחוח, ויכפר לי.

אמר רבי אלעזר: אמר ליה הקדוש ברוך הוא לדוד: "מסות" קרות לי, לפיכך הרי אני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים אותו, שתכשל בעוון ספירת בני ישראל בלא שיתנו כפר נפשם. ומקרא מפורש הוא, דכתיב [שמות ל יב] "כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם, ונתנו איש

כפר נפשו לה' בפקד אותם, ולא יהיה בהם נגף בפקד אותם", הרי שבלא כופר נפשם, אסור לפקוד אותם. (55)

מיד נאמר [דברי הימים א, כא א]: "ויעמוד שטן על ישראל, ויסת את דוד למנות את ישראל". וכן כתיב [שמואל ב, כד א] "ויספ אף ה' לחרות בישראל, ויסת את דוד בהם לאמר, לך מנה את ישראל ואת יהודה", וכתוצאה מכך נענש על שאמר כי הקדוש ברוך הוא הסיתו, וכמדה נגד מדה, נשלח השטן להסיתו בכך.

וכיון דמנינהו, היה לו ליקח מהם כופר, ולא עשה כן, ולא שקל מינייהו כופר, (56) ונענשו ישראל על כך בדבר, כדכתיב "ויתן ה' דָּבָר

בכל זאת לא הועילו לו הבגדים, כי כך נקבעה המציאות, שאדם אינו יכול להינות מדבר שבוהו.

והחתם סופר [הפטרת חי שרה] כתב ש"כעס" בגימטריא "כנף", ורמזו לשאול שאינו ראוי לכנף כי התאכזר לנוב עיר הכהנים, ואף שלא נגע בשאול כי הוא משיח ה', סבר שאין קדושה בבגדיו, וכיון שכל הנאת הצדיק אינה מדברים גשמיים אלא מעין עוה"ב, הרי מאחר שכן היתה דעתו על הבגדים, שוב לא נהנה מהם.

54. המהרש"א ביאר שדרשו כי תיבת "בבגדים" מיותרת, ובאה ללמד שרק הבגדים לא חממוהו.

55. הרמב"ן [שמות ל יב] ביאר שטעותו של דוד היתה, כי סבר שרק משה הצטווה שלא למנות את ישראל, אך אינה מצווה לדורות. ועוד ביאר [במדבר א ג] שמנה את כלם, ולא כמנין התורה, שהיה רק מבין עשרים עד שישים, שבכך אין עין הרע, כי אינו יודע מנין כולם.

ובאופן נוסף כתב [שם] שדוד מנאם ע"י שקלים, ועוונו היה שמנאם שלא לצורך מצוה, שהוא אסור אף במנין ע"י נטילת שקלים [ורק כשהמנין עצמו נצרך, כגון לדעת מספרם כשיוצאים למלחמה, אין צורך בכופר, ראה תוס' יומא כב ב].

[ובאור החיים שמות ל יב כתב, שהמנין על ידי נתינת שקלים או דבר אחר הותר רק לצורך, ואילו מנין שלא לצורך טעון נתינת כופר. ולכן נאמר שכל חטאו של דוד הוא רק מפני ש"כופר לא שקל"].

וביאר שו"ת מקום שמואל, שדוד סבר שאין איסור בעצם המנין, ומה שהצטוו משה ליטול מחצית השקל, לא היה כדי לכפר על המנין, אלא על שחטאו בעגל, אך היה לו ללמוד מהאמור בשאול שספר את הטלאים ולא את העם, ומכך היה מבין שנאמר למשה איסור למנותם [וראה מהרש"א יומא כב ב, ובאר שבע תמיד פ"א].

56. משמע שאין איסור בעצם המנין, אלא במה

בישראל מהבקר ועד עת מועד".⁽⁵⁷⁾

מאי "עת מועד"?

אמר שמואל סבא, התניה דרבי חנינא, משמיה דרבי חנינא: משעת שחיטת התמיד שהוא בבקר, עד שעת זריקתו של דמו.

רבי יוחנן אמר: עד הצות היום ממש! שהוא סוף זמן הקרבת תמיד של שחר.⁽⁵⁸⁾

אחר שהכה ה' את ישראל בדבר, נאמר [שמואל ב, שם טז]: "וינחם ה' אל הרעה, ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ירך".

מבאר הגמרא מהו "המשחית בעם רב"? — אמר רבי אלעזר: אמר ליה הקדוש ברוך הוא למלאך, טול לי אדם רב חשוב שבהם, שיש בו במיתתו ליפרע מהם מישראל כמה חובות [עונות], ולכפר עליהם, כי "מיתת צדיקים מכפרת".⁽⁵⁹⁾

באותה שעה מת אבישי בן צרויה, שהיה שקול כנגד רובה של הפנהדרין, והתקיים בכך "רב", בלשון רוב.

עוד נאמר באותו ענין בדברי הימים [שם]: "וישלח האלקים מלאך לירושלים להשחיתה, ובהשחית ראה ה' וינחם על

שלא נטל כופר לכפר על המנין. וכך ביאר המלבי"ם [שמות שם] שמותר למנותם, רק צריך ליקח כופר בעת המנין. וכן נראה מאבן עזרא [שם] ומתוס' יומא [כב ב] שהאיסור למנותם בלא נתינת כופר.

אך מדברי רש"י [שמות שם] משמע שנטילת המטבע בעת המנין לא היתה לכופר, אלא כתחבולה למנות מטבעות ולא את ישראל עצמם. וגם הרמב"ן [במדבר שם] נקט שמנין התורה לא היה על ישראל עצמם, אלא ספרו את השמות של נותני הכופר.

וכבר הבאנו דעת האור החיים שמנין לצורך הותר כשנעשה על ידי דבר אחר, ואילו שלא לצורך אסור אפילו באופן זה, ואם עשאוהו צריך ליתן שקלים לכפר. וכן דעת תוס' רי"ד [יומא שם]. וראה נחל איתן [ו, י יז].

57. הרמב"ן [במדבר טז כא] ביאר שגם העם נענשו כי היה עליהם לתת שקלים, שהרי המלך לא צוה אותם שלא יתנו השקלים, אלא רק צוה למנותם כדי לדעת מנינם [ומה שכתב שם א ג שאף אם היו נמנים ע"י מטבעות היה יוצא הקצף, כי נמנו שלא לצורך, היינו רק על דוד

שמנאם "לשמח לכו, שמלך על עם רב", או שכוונתו כנ"ל, שעל מנין שלא לצורך צריך ליתן שקלים בתורת כופר ולא רק כתחבולה למנין].

ועוד כתב, שכבר קודם לכן היה חיוב עונש על העם, כי אחרו לבנות את בית הבחירה, והיה הארון הולך מאהל אל אהל כגר בארץ, ולא התעוררו השבטים לדרוש את ה' ולבנות בית לשמו [וכן הוא במדרש שוחר טוב יז]. וכיאר זה הוא כטעמו של רבינו בחיי שמות שם, שהמנין גורם לקצף, כי על ידו כל אחד עומד לדין בפני עצמו, [ותרומת מחצית השקל שבה לצרפם כציבור, שהרי קרבנות ציבור באין רק מתרומת הלשכה], ודוד לא ידע שיש חרון אף על החוטאים שבישראל ולכן מנאם.

58. זמן מגיפת הדבר נקבע להמשך שלשה ימים [ראה שם פס' יג], אלא שקרבן התמיד הגן עליהם, כי התמיד קרב מדמי מחצית השקל, והם ניתנים ככופר על מנין ישראל.

59. במדרש רבה [בראשית מד ה] "בשעה שיהיו בניך באים לידי עבירות ומעשים רעים אני רואה צדיק אחד שבהם שהוא יכול לומר למדת

הרעה".

שעמד בהר המוריה שהוא מקום העקדה.

מבאר הגמרא: **מה ראה ה' שעל ידו התנחם?** — **אמר רב: ראה הקדוש ברוך הוא באותה שעה את יעקב אבינו**,⁽⁶⁰⁾ ומצינו ביעקב לשון "ראיה" **דכתיב** [בראשית לב ב]: **"ויאמר יעקב כאשר ראם"**.

ושמואל אמר: את אפרו של יצחק ראה, כלומר, את מחשבת יצחק שהיה מוכן ומזומן להקרב על גבי המזבח ולהעשות אפר⁽⁶¹⁾. **שנאמר בו לשון "ראיה"**, בפסוק [בראשית כב ח]: **"אלקים יראה לו השה לעלה בני"**, ובזכותו עזר ה' את המשחית

רבי יצחק נפחא אמר: את כסף הכפורים שנתנו ישראל במדבר⁽⁶²⁾, **ראה!** ואותו כסף כיפר גם על המנין שבימי דוד. שהרי מחצית השקל ניתנה גם כזכרון לדורות הבאים, **שנאמר** [שמות ל טז]: **"ולקחת את כסף הכפורים מאת בני ישראל ונתת אותו על עבודת אל מועד, והיה לבני ישראל לזכרון לפני ה' לכפר על נפשותיכם"**, ובימי דוד הוזכר כסף זה, והועיל לכפר להם.

רבי יוחנן אמר: את בית המקדש שיבנה במקום שעמד בו המשחית,⁽⁶³⁾ **ראה**, ואף בו

הדין די, ואני נוטלו ומכפר עליהם", ובשיר השירים [רבה א סב] אני רואה אדם גדול שבהן. . ואני נוטלו וממשכנו".

60. ראה רש"י להלן [סד א ד"ה שיאחז] "יעקב שכל הבנים שלו וטרח בגידולם, יבקש עליהם רחמים".

61. **המהר"ל** [גור אריה ויקרא כו מב] ביאר שזכרון העקדה נחשב לזכות כאילו אפרו של יצחק מונח לפני הקב"ה, כיון שמסר נפשו להיות נשחט ונשרף. **והמהרש"א** ביאר שראה את מחשבת אברהם שהסכים לשחוט את יצחק יחידו ולעשותו אפר, ובזכות זו התברך שירבה זרעו כחול הים, והועילה נגד המשחית שבא למעט זרעו, והוסיף הצל"ח שהמשחית עמד בהר המוריה שבו היתה העקדה, ובזכותה בטלה המגיפה.

ובעלי התוספות [בראשית כב יד] ביארו שהכוונה לאפר האיל שבא תחת יצחק, [וראה דברי החת"ס בתורת משה שם], **והגרי"ז** ביאר כוונתם ע"פ רש"י [שם כב יג] שאברהם אמר בכל עבודה מהקרבת האיל, "יהי רצון כאילו

עשויה בבני" [ובעולה צריך לעשות דשן, מעילה י א], ונמצא שבעשיית האפר מהאיל נחשב כאפרו של יצחק, וראה פחד יצחק [סוכות כט ח, מד ה].

62. רש"י פירש שהוא הכסף שנתנו בפעם הראשונה משלשת הפעמים שנמנו במדבר, וראה רש"י בשמות [ל טז] שמכסף זה עשו את האדנים למשכן, **ובעל הטורים** [שם לח כז] כתב שכנגד מאה האדנים תקן דוד מאה ברכות, והוסיף בטור [או"ח מו] שתקנם מפני שמתו בנגף כל יום מאה איש, ולא ידע על מה, עד שחקר והבין ברוח הקדש, וביאר הפרישה [טז] שכיון לסוד המאה הידוע למקובלים, ומסתבר שלמדו מכפרת האדנים, שהיו יסוד המשכן, והועילו לצרפם שוב כציבור, ולבטל את פיורדם ליחידים ע"י המנין [ראה הערה 57].

63. כך ביאר הצל"ח. **והמהרש"א** נקט שרבי יוחנן חלק על רבי יצחק נפחא, וסבר שכסף הכפורים שניתן בימי משה, אינו יכול לכפר בימי דוד, אלא שהקב"ה ראה את כסף הכפורים שעתידים לתת כל שנה בבית המקדש.

נאמרה לשון ראייה, דכתיב [בראשית כב יד] "בהר ה' יראה!"

ובנידון זה, פליגי בה רבי יעקב בר אירי, ורבי שמואל בר נחמני: חד אמר כסף הכפורים ראה, וחד אמר בית המקדש ראה. ומסתברא כמאן דאמר בית המקדש ראה, שנאמר "אשר יאמר היום, בהר ה' יראה".

שנינו במשנה: לא יכנס אדם להר הבית במקלו ובמנעלו ובפונדתו ובאבק שעל גליו, ולא יעשנו קפנדריא.

מבררת הגמרא: מאי "קפנדריא"?

אמר רבא: קפנדריא כפי משמעותה, כן הוא פירוש שמה! והיינו כתרומה, שהיא קיצור דרך.

ורב חנא בר אדא משמיה דרב סמא בריה דרב מרי אמר: אין התרגום מבטא את פירוש המלה, אלא היא מלת נוטריקון, (64) וכמאן דאמר אינש, כשרוצה לקצר דרכו: "אדמקיפנא אדרי, איעול בהא" [בעוד שאני מקיף את שורת הבתים, אכנס כאן ואקצר דרכי], וכל זה הוא כולל בנוטריקון של "קפנדריא".

אמר רב נחמן אמר רבה בר אבהו: הנכנס לבית הכנסת על מנת שלא לעשותו קפנדריא, אלא כדי לשהות שם, או כדי לעשות בו מצוה, (65) ואחר כך נמלך להמשיך ולצאת החוצה, אינו צריך לחזור לפתח שנכנס ממנו, אלא מותר לו לעשותו קפנדריא, ולצאת מפתח אחר בכדי לקצר את דרכו.

רבי אבהו אמר: אם היה שביל עובר דרך

64. במגילה [כט א] הגירסא: "מאי קפנדריא אמר רבא קפנדריא כשמה, מאי כשמה, כמאן דאמר אדמקיפנא אדרי איעול אדמקיפנא אדרי איעול בהא", ובטורי אבן כתב שהיא הגירסא הנכונה, ואין מחלוקת בין הביאורים.

אך בגליוני הש"ס נקט שהאמת כגירסת סוגיין, שהרי "כשמה" ביאור "כמשמעה הידוע לנו", ואיך הקשו שוב "מאי כשמה", ובהכרח שרבא סבר שמשמעותה הוא שלא יעשו בביהכנ"ס קיבוץ בני אדם [כמבואר ברש"י ע"ז יא ב ד"ה חגתא], ורק רב חנא ביאר שהאיסור לקצר דרכו בביהכנ"ס.

65. בכל בו [יז] נקט שכדי לעבור בבביהכנ"ס די לקרא בו פסוק או לשהות מעט, וכן פסק הבה"ל [קנא ד"ה לעשותו], אך האור שמח [תפלה יא י] כתב שההיתר הוא רק באופן שנכנס

מתחלה להתפלל או לקרות, אבל אם נכנס לקרוא לחבירו או לתנוק, וכדי לקצר דרכו קרא שם פסוק או ענה קדושה, אסור לצאת בפתח שכנגדו לעשותו. ונחלקו אם האיסור מצד בזיון [כשיטת ראבי"ה מגילה תקצא], ואם כן אף הקורא פסוק אסור, כי הוא מבזה את המקום. אך אם האיסור מצד עצם השימוש במקום קדוש [כדלהלן סג הערה 1], הדבר תלוי בכונתו כשנכנס, וכיון שהיו לו שתי מטרות בכניסתו מותר, [וראה עינים למשפט וציץ אליעזר יב טז].

והרמב"ם [שם] כתב ש"אסור להכנס בהם אלא לדבר מצוה", והפמ"ג [קנא א"א ו] העלה מכך שאם הולך לדבר מצוה יכול לעבור בבביהכנ"ס, ותמה עליו הבה"ל [ד"ה לקצר] שההיתר לקצר, הוא רק כשנכנס לביהכנ"ס לצורך עשיית מצוה בתוכו, ולא כאשר נכנס

ולצאת דרך פתח אחר. שנאמר על עולי הרגל הבאים לבית המקדש [יחזקאל מו ט]: "ובבא עם הארץ לפני ה' במועדיהם, הבא דרך שער צפון להשתחות יצא דרך שער הנגב, והבא דרך שער נגב יצא דרך שער צפונה, לא ישוב דרך השער אשר בא בו, כי נכחו יצא"⁽⁶⁶⁾ הרי שאין לצאת דרך אותו

בית הכנסת מעיקרו [קודם שנבנה], מותר לעשותו קפנדריא.⁽⁶⁶⁾

אמר רבי חלבו אמר רב הונא: הנכנס לבית הכנסת להתפלל, ואחר כך רוצה לצאת ממנו, אינו צריך לחזור דרך הפתח שנכנס בו בדוקא, אלא מותר⁽⁶⁷⁾ לעשותו קפנדריא

לצורך מצוה, אין ראוי לו לקצר. אך בטורי אבן [מגילה כז ב] נקט שלדעת הרמב"ם גם הנכנס להתפלל לכתחילה לא יקצר דרכו בביהכ"ס, ובנחלת צבי הוכיח כך מדברי רבי אלעזר בן שמוע ש"מעולם" לא עשה קפנדריא, אף כשנכנס להתפלל.

והרי"ף גרס "מצוה לעשותו קפנדריא", כמשמעות הפסוק שכך היה חובה לצאת במקדש מהפתח הנגדי, וביאר הר"ן [מגילה שם] שבכך מראה את חביבותה, ומסתבר שכוונתו לחיוב התפלה, ואין זה מדיני כבוד ביהכ"ס אלא מדיני תפלה [ויתכן שגם לפי הרמב"ם, החידוש בדין זה הוא שמותר לצאת בצד אחר, מצד כבוד התפלה, ואין חשש שיראה כמתפלל עראי, ראה כל בו יד].

והגר"א הוכיח כגירסא זו, שהרי כבר אמרו כי אף כשלא נכנס להתפלל, אלא על מנת שלא לעשותו קפנדריא, מותר לעשותו קפנדריא, ובהכרח שבנכנס להתפלל נוסף חידוש שמצוה לעשותו קפנדריא [וראה מג"א קנא ז שרבי חלבו לא נחלק על רב נחמן, אלא הוסיף לחדש שאף אם נכנס גם על דעת לעשות קפנדריא, כיון שהתפלל יש לו מצוה לקצר].

66. רש"י [יחזקאל מו ט] פירש "מצוה עליהם שיתראו בתוך העזרה יפה יפה", ולכאורה תמוה, אם כן איך מוכיחים מפסוק זה להתיר קפנדריא בבית הכנסת, והרי הם עשו בכך מצוה. ומוכח כדברי הר"ן הנ"ל, שהנידון כאן אינו מדיני כבוד ביהכ"ס אלא מדיני תפלה, והמצוה לצאת

לקצר דרכו למצוה שבהמשך הדרך, והיינו משום שהמעבר הוא בזיון לביהכ"ס, אך יתכן שהפמ"ג נקט כי כל שאינו משתמש בביהכ"ס כמעבר לצורך עצמו, מותר.

66. הרמב"ם [תפלה יא ח] התיר קפנדריא רק ב"נכנס להתפלל או לקרות" ולא הביא שני היתרים אלו, וביאר הכסף משנה שאע"פ שמותר לעשות כן, אין הדבר ראוי, שהרי מצינו במגילה [כז ב] שרבי אלעזר בן שמוע אמר שאריכות ימיו היא מפני שממיו לא עשה קפנדריא לבית הכנסת, וכפי שביאר הרשב"א שם שכוונתו לאופנים שהיה רשאי לעבור ולא עבר, שאם לא כן הרי יש איסור בדבר, ואין זו מעלה.

ורבינו אברהם מן ההר ביאר שהרמב"ם סבר שהיתרו של רב נחמן הוא רק בנכנס לדבר מצוה, וכללו ב"נכנס לקרות", וגם סבר שרב חלבו ורב נחמן נחלקו על רבי אבהו, ואסרו את השמוש בביהכ"ס שנבנה על שביל, ולכן השמיטו [ויתכן שרבי אבהו סבר שהאיסור משום בזיון, וכיון שכבר היה שם שביל שוב המעבר אינו גנאי, או שהמקום לא הוקצה לענין מעבר, וראה חזו"א יו"ד רט טו].

67. זו גירסת הרמב"ם [תפלה יא י], וביאר הכסף משנה [שם] שרבי חלבו חלק על רב נחמן, וסבר כי רק המתפלל מותר לקצר לכתחילה, שכן היתרו נלמד מקרא [ואין להזהר בו כמו בשני ההיתרים דלעיל], אבל הנכנס

פתח שנכנס בו, אלא דוקא דרך פתח אחר.⁽⁶⁹⁾

שנינו במשנה: ולא יעשה בו ריקקה מקל וחומר!

אמר רב ביבי אמר רבי יהושע בן לוי: כל הרוקק בהר הבית⁽⁷⁰⁾ בזמן הזה⁽⁷¹⁾ כאילו רוקק בבבת עינו של הקב"ה כביכול, שנאמר בבית המקדש [מלכים א, ט ג] "והיה עיני ולבי שם כל הימים".

אמר רבא: ריקקה בבית הכנסת שריא, ואין דינו כמקדש, מידי דהוה אמנעל שמותר

להלך בו בבית הכנסת, מה מנעל בהר הבית אסור להלך בו, ובכל זאת בבית הכנסת מותר,⁽⁷²⁾ אף ריקקה כן, ודוקא בהר הבית הוא דאסור לירוק, אבל בבית הכנסת שרי.

אמר ליה רב פפא לרבא, ואמרי לה שרבינא אמר ליה לרבא, ואמרי לה, שרב אדא בר מתנא אמר ליה לרבא: אדיליף ריקקה ממנעל שמותר בבית הכנסת, למה לא נילף ריקקה מקפנדריא לאסרה אף בבית הכנסת?

אמר ליה: תנא בברייתא יליף את עצם איסור ריקקה [אף במקדש] ממנעל, ואת אמרת שנלמד מקפנדריא לאוסרה אף בבית

מפתח השני, כדי להראות חיוב התפלה, ושאינו מתפלל עראי.

שם כל הימים". וראה בתרגום יונתן שם שהכוונה שעיני יהיו שם רק כאשר גם ליבי יהיה שם.

ואין לתמוה מדברי רבי יוחנן לעיל [סא ב] שאיסור הקלת ראש כנגד שער המזרח אינו נוהג בזמן הזה שאין השכינה שרויה בהר הבית. כי כבר אמרו במדרש רבה [שמות ב ב] "עד שלא חרב ביהמ"ק היתה שכינה שורה בתוכו, ומשחרב ביהמ"ק נסתלקה השכינה לשמים", וכיון שהיא כנגדו הרי באותו מקום אסור לעשות דבר בזיון, ורק במקום שכנגדו הותר, כי כיון שאין השכינה שורה בהר אין הבזיון כנגדה [וראה מועדים וזמנים ד שמת באריכות].

72. תוס' בסוטה [מ א ד"ה שמא] הוכיחו שמותר להכנס לביהכנ"ס בסנדל, שהרי הוצרכו לאסור לכהנים לעלות עמו לדוכן, ולכאורה תמוה, שדין זה מפורש בברייתא כאן [ושם הוכיחו רק מדברי רבא]. ובספר מנחה חרבה [שם] כתב שבברייתא ניתן לבאר שההיתר רק במנעל חדש המיועד לביהכנ"ס, ולכך הוצרך להוכיח מסנדל הכהנים, שלולי חששו שמא תפסק רצועה, היו עולין לדוכן בסנדל שמהלכין

69. בתרומת הדשן [ח"ב קיד] כתב שדין זה נוהג גם בעולה לבימה, שעליו לירד מצדה האחר, כי קדושתה יתירה מבית הכנסת, ובמקור חיים הוסיף, שלדבריו אסור לעשות בה קפנדריא לצורכו.

70. בירושלמי [פ"ג ה"ה] נקט "בבית הכנסת", ורבינו יונה [טו ב מדפי הרי"ף] גרס שם "בבית המקדש", וכאן ביאר שהירושלמי לא נחלק על סוגיין, כי כאן מדובר כששף את הרוק בגמי [או כיורק לתוך תבן שמתכסה מאליו] ולכן מותר לו לירוק.

71. המהרש"א כתב שדין זה הוא רק למ"ד שקדושה ראשונה קדשה לעתיד לבא [והרמב"ם לא הזכירו אף שפסק שקדשה לעתיד לבא, כי כיום כולנו טמאי מתים, ואין אפשרות להכנס להר הבית].

ולכאורה תמוה, וכי מי שסובר שלא קדשה לעתיד לבא יחלוק על הפסוק "והיה לבי ועיני

הכנסת?! והרי מאחר שהמקור לאסור ריקה נלמד ממנעל, דיו לבא מן הדין להיות כנידון.

ומאי היא הבריייתא שלמדה לאסור ריקה ממנעל? — דתניא: לא יבנם אדם להר הבית, לא במקלו שבידו, ולא במנעלו שברגלו, (73) ולא במעות הצרורים לו בסדינו, ולא בפונדתו [חגורה חלולה שנותנין בה מעות] (74) המופשלת לו מאחוריו, ולא יעשנו

קפנדריא. וריקה אסורה בו מקל וחומר ממנעל, ומה מנעל שאין בו דרך בזיון ואפילו הכי אסור, שהרי אמרה תורה למשה כשעמד במקום השכינה [שמות ג ה]: "של נעליך מעל רגליך", (75) ריקה, שהיא דרך בזיון, לא כל שבן שאסורה במקדש?!

רב יוסי בר יהודה אומר: אינו צריך לקל וחומר כדי לאסור ריקה, (76) שהרי הוא אומר [אסתר ד ב]: "כי אין לבא אל שער

בו בשוק.

73. במדרש רבה [בראשית סא ז] מובא שאלכסנדר מוקדון בא למקדש עשו לו אנפלאות [גרייב], ונכנס בהם עד קדש הקדשים, ומשמע שמותר להכנס בהם גם לעזרה, וכמו שפירש רש"י ביבמות [קב ב ד"ה הכי] שגם בעזרה אין בהם בזיון, כי אין דרך להכניסם בטיט, וראה תוס' ביומא [עח ב ד"ה בקטע] ומנחת חנוך [רנד ד].

ובהגהות הרד"ל תמה למה הוצרכו לחייבו לחלוץ מנעליו, והרי הוא נכרי שאינו חייב במצוות. אכן, קושיא זו היא רק אם חיוב חליצת מנעל הוא מחמת מורא מפני השכינה, שהוא חל רק על הנכנס, אולם באמת החיוב הוא לכבד את המקדש [ואת השכינה שבו], והוא חל על כל הנמצא במקדש, והיה מוטל על מלווי לשמור שלא יחלל כבודו בכניסתו עם מנעל, וראה הערה 75.

74. כך פירש רש"י, והרמב"ם בפיה"מ נקט שהוא בגד התחתון שלובש להציל מזיעה, ואין דרך האדם לצאת בו לכדו בלי בגד נוסף מעליו. ומסתבר שרש"י נקט שאסור להכנס בפונדתו, אפילו אין בה מעות, כי המהלך בכגד זה שמטרתו למסחר אינו נוהג במורא לפני השכינה. ואילו הרמב"ם נקט שהאיסור משום כבוד המקום, והוא רק בהולך בכגד מבוזה, או

כשמכניס מעות צרורין בסדינו כהולך לפרקמטיא.

וראה תוס' בפסחים [ז א ד"ה בהר] שהקשו על המשנה "המוצא מעות בהר הבית", הרי אסור להכנס שם בפונדתו עם מעותיו, ותירצו שהאיסור רק בפרהסיא, והיינו כהרמב"ם שהאיסור משום הבזיון שנראה כצורר מעותיו והולך לפרקמטיא, אך לדעת רש"י אין איסור בהבאת מעות בידו, אלא בעצם לבישת בגד של מסחר.

75. במדרש רבה [שמות ב ו] אמרו על מקרא זה: "כל מקום שהשכינה נגלית אסור בנעילת הסנדל", ומשמע שהאיסור אינו מפני קדושת המקום, אלא מפני כבוד השכינה שבו, וכן ביאר הגרי"ז את האמור ביבמות [ו ב] על איסור כניסה במנעל "לא מהמקדש אתה מתיירא, אלא ממי שהזהיר על המקדש", וראה ביראים [תט] שכל איסור שהוא מפני כבוד השכינה שייך בין בבית המקדש ובין בבית הכנסת.

אולם הערוך לנר שם נקט שהאיסור מחמת קדושת המקום, וכמשמעות המשך הכתוב "כי אדמת קדש הוא", ולשון הרמב"ם [בית הבחירה ו טז] "שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה, ושכינה אינה בטלה".

76. לכאורה תמוה, למה העדיף רבי יהודה את המקור מנביא יותר מאשר המקור בתורה, ועוד,

ואימא, הר הכית דאסור במנעל, לילפא א-טא
 לרקיקה שאסורה בו, בקל וחומר ממנעל.
 אבל בית הכנסת דשרי במנעל, אדילוף בו
 רקיקה ממנעל, ולהיתר, הרי כיון שיש סברא
 להחמיר ברקיקה ממנעל, כי רקיקה מאוסה,
 אם כן נילף בבית הכנסת רקיקה מקפנדריא,
 ולאסור?

אלא אמר רבא: מה שהתירו רקיקה בבית
 הכנסת, הוא משום שלא הקפידו בו אלא רק
 כי [כמו] ביתו, מזה בביתו, אקפנדריא קפיד
 איניש, שלא יעברו דרכו, אבל ארקיקה
 ומנעל לא קפיד, אף בית הכנסת כן, (1)
 ולפיכך רק קפנדריא הוא דאסור לעשות בו,
 אבל רקיקה ומנעל שרי. (2)

שנינו במשנה: כל חותמי ברכות שבמקדש
 היו אומרים "עד העולם". והעונים היו

המלך בלבוש שק", והלא דברים קל וחומר,
 ומה שק שאינו מאוס, בכל זאת הלוּבוּשו אין
 ראוי לבא לפני מלך בשר ודם כך, (77) רקיקה
 שהיא מאוסה, והאדם נמצא בבית המקדש
 שהוא לפני מלך מלכי המלכים, לא כל שכן
 שיהא אסור לירוק בו?!

מכל מקום מבואר בביריתא זו, שמקור
 איסור רקיקה אינו נלמד מקפנדריא, ולכך
 אין לאוסרו בבית הכנסת.

אמר ליה רב פפא לרבא: אנא הכי קאמינא
 שנלמד לאסור רקיקה: נימא, הכא [בהר
 הבית] לחומרא, והכא [בבית הכנסת]
 לחומרא, ונלמד בכל אחד מהם מהדין
 שהחמירו בו יותר, בכדי להחמיר עליו בדין
 נוסף:

דחה, שהרי מצינו מפורש בנביאים שהתפללו
 בלבוש שק [ראה מלכים ב, יט. דניאל ט].

1. הפמ"ג תמה הרי כל אדם אוכל בביתו,
 ואם כן למה אסור לאכול בבית הכנסת.
 וכבר הבאנו [סב הערה 63] שהרמב"ם
 [תפלה יא ח] כתב "לא יעשו קפנדריא שאסור
 ליכנס בהן אלא לדבר מצוה", ומסתבר שלא נטה
 מטעם הגמרא, אלא שסבר כי דבר שיש בו בזיון
 [כגון אכילה], אסור אף שעושהו בביתו, ואילו
 שאר השימושים במקום, תלויים בקפידתו [כי
 אין בהם בזיון, כדלהלן], ובכל בית אין מקפידים
 כשעושה בו את תכליתו, וכיון שבית הכנסת
 תכליתו לדבר מצוה, לפיכך יש בו קפידא שלא
 ישתמש בו כקפנדריא שלא לדבר מצוה.

2. המג"א [קנא ט] כתב שהאר"י היה נוהר
 מרקיקה, וביאר הפמ"ג שלא הותרה רקיקה אלא

שהרי זה וזה נלמדים מקל וחומר.
 ויתכן שסבר שאין לומדים מהכתוב קודם
 מתן תורה. או ששק מוכיח יותר, שהרי יש בו
 סברא נוספת [חוץ ממיאוס או בזיון], שאסור
 לבא בו אפילו לפני מלך בשר ודם, וכל שכן
 לפני מלך מלכי המלכים.
 ולפי המבואר [בהערה 63] יתכן שרבי יוסי
 רבי יהודה אמר שהטעם של בזיון, שייך רק
 כשהאיסור מחמת קדושת המקום, אך אין צריך
 לכך, כי כיון שמורא מקדש הוא מפני השכינה
 שבו, אסור לעשות דבר מאוס לפניה, [ואכן
 רש"י ביבמות ו ב נקט רק את הטעם שרקיקה
 מאוסה, כי שם אמרו שאינך ירא מפני המקדש
 אלא מפני מי שהזהיר עליו].

77. המהרש"א העלה מכאן שאסור להתפלל
 בלבוש שק, כי אם לפני מלך בשר ודם כך כל
 שכן לפני מלך מלכי המלכים. ובמקור חיים